

ВПЛИВ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ОСІБ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ УКРАЇНИ

IMPACT OF INTERNAL DISPLACEMENT OF PERSONS ON THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE UKRAINE'S AGRI-FOOD MARKET

Самойлик Ю.В.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки та публічного управління,
Полтавський державний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1335-2331>

Жайворон Д.С.

аспірант спеціальності 051 Економіка,
Полтавський державний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6235-7898>

Samoilyk Iuliia, Zhaivoron Dmytro
Poltava State Agrarian University

Стаття присвячена аналізу соціально-економічного впливу діяльності внутрішньо переміщених осіб (ВПО) на агропродовольчий ринок України у 2014–2025 рр. На основі узагальнення напрацювань міжнародних організацій та національних інституцій, а також просторового аналізу розміщення ВПО, у роботі окреслено хвилеподібну динаміку переміщення, концентрацію переселенців у приймаючих регіонах і сільських громадах, трансформацію локального ринку праці та попиту на соціальну інфраструктуру. Показано, що, попри зростання пропозиції робочої сили, рівень формальної зайнятості ВПО в аграрному секторі економіки залишається низьким; поширені неформальні та сезонні форми роботи, існують бар'єри доступу до ресурсів, проблеми професійної невідповідності. Водночас зафіксовано позитивні практики: мікрогранти й програми відновлення засобів для існування стимулюють самозайнятність, кооперацію та малі агропроекти, що підсилюють продовольчу безпеку, створюють робочі місця й зміцнюють соціальну згуртованість. Запропоновано напрями політики: таргетовані грантові інструменти для агростартапів ВПО, розвиток кооперації, професійне навчання й перекваліфікація, підтримка доглядової інфраструктури, прискорення розмінування та доступ до фінансування.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, агропродовольчий ринок, інтеграція, трудові ресурси, сільські громади, соціально-економічний розвиток, соціально-економічна відповідальність, військовий стан.

The article has been devoted to the analysis of the socio-economic impact of the internally displaced persons (IDPs) activities on the agri-food market of Ukraine in 2014–2025. Given the unprecedented scale of internal migration after 2022, IDPs have significantly changed the demographic and labor landscape of rural areas, while at the same time actualizing the need for scientific understanding of their contribution to agricultural production. Based on the generalization of the developments of international organizations and national institutions, as well as the spatial analysis of the IDPs placement, the paper outlines the wave-like dynamics of displacement, the concentration of IDPs in host regions and rural communities, the transformation of the local labor market and the demand for social infrastructure. It is shown that, despite the growth of labor supply, the level of formal employment of IDPs in the agricultural sector of the economy remains low; informal and seasonal forms of work are common, there are barriers to access to resources (land, finance, equipment), problems of professional non-conformity. At the same time, positive practices have been recorded: microgrants and livelihood restoration programs stimulate self-employment, cooperation, and small-scale agricultural projects that strengthen food security, create jobs, and strengthen social cohesion. The article identifies the impact of IDPs on the agri-food market, taking into account

regional characteristics and opportunities for integration into agricultural activities. The analysis of the scale and dynamics of displacement, mapping of the placement of IDPs, assessment of effects on the rural labor market, generalization of successful integration cases and identification of barriers and opportunities for entrepreneurship are carried out. Policy areas are proposed: targeted grant instruments for IDP agricultural startups, cooperation development, vocational training and retraining, support for care infrastructure, acceleration of demining, and access to funding. The results obtained form the basis for informed management decisions in the war and post-war periods.

Keywords: internally displaced persons, agri-food market, integration, labor resources, rural communities, socio-economic development, socio-economic responsibility, martial law.

Постановка проблеми. З початку російської агресії проти України у 2014 р., а особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 р., країна зазнала значного внутрішнього переміщення населення. Велика частина внутрішньо переміщених осіб (ВПО) оселилася в сільській місцевості, що стало викликом для соціальної інфраструктури, системи зайнятості та ринку праці, зокрема у сфері агровиробництва. Водночас цей процес створює потенціал для оновлення трудового потенціалу, розвитку малих аграрних ініціатив і посилення соціальної згуртованості в аграрних громадах. Незважаючи на масштаб проблеми, питання впливу ВПО на агропродовольчий ринок України залишаються недостатньо вивченими у вітчизняній науці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання внутрішнього переміщення в Україні широко досліджуються як міжнародними організаціями (МОМ [8], МОП [17]), так і національними структурами (Мінреінтеграції [2], Державна служба зайнятості [4]), Державна служба статистики України [5], що надають актуальні дані щодо масштабів, соціально-економічних викликів та динаміки ВПО. Наукові дослідження впливу міграційних процесів на ринок праці та місцевий розвиток здійснювали Наврулюк О. [16], Ланченко Є., Михайлович М., Тимошенко В., Івченко В. [6], Азмук Н. А. [1]. Аналіз соціальної адаптації та інтеграції ВПО у приймаючі громади проводили Швець І. Б., След О. М., Біленська М. М. [14], а також Тимчасова спеціальна комісія Верховної Ради України [12], явище внутрішнього переміщення людей в контексті війни розкривається у дослідженнях Чалюк Ю. [13].

Проблеми зайнятості ВПО отримали належне висвітлення в науковій літературі, зокрема у працях Гуляєвої Л. [3], Павлюка Т., Середницької Л. [9], питання впливу різних чинників на агропродовольчий ринок започатковані в наших дослідженнях [10, 11]. Водночас питання залучення ВПО до аграрного сектору та агропродовольчого ринку все ще залишаються поза належною увагою дослідників і потребують подальшого системного вивчення. Окремі аспекти участі ВПО в сільському господарстві, кооперативному русі та аграрному підприємстві висвітлюються у працях Шуміліна А. [15], Ланченка Є., Михайловича М., Тимошенка В., Івченка В. [6], однак вони лише частково охоплюють зазначену проблематику. З огляду на

масштаб соціально-економічних трансформацій, спричинених війною, ця тематика потребує подальшого комплексного вивчення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність значної кількості досліджень, присвячених внутрішньому переміщенню населення, соціальній адаптації та зайнятості ВПО, низка важливих аспектів залишається недостатньо опрацьованим у сучасній науковій літературі. Передусім мова йде про економічний вплив ВПО на розвиток агропродовольчого сектору України та їхньої участі в трансформації сільського ринку праці. Необхідність глибокого аналізу зумовлена тим, що більшість досліджень зосереджується на загальних питаннях міграційних процесів, правового статусу та соціального захисту переселенців, тоді як аграрний вимір внутрішнього переміщення, його потенціал для відновлення сільських територій і формування нових економічних зв'язків практично не вивчено.

Невирішеними залишаються питання:

- оцінки масштабу участі ВПО у сільському господарстві та визначення структурних змін, які вони спричиняють у системі агровиробництва;
- впливу трудової мобільності переселенців на продуктивність, інноваційність і продовольчу безпеку регіонів;
- дослідження ефективності державних і міжнародних програм підтримки ВПО в аграрній сфері, зокрема мікрогрантових ініціатив і механізмів відновлення засобів до існування;
- аналізу регіональних особливостей інтеграції ВПО у громадах з різним рівнем економічної спроможності та ресурсного потенціалу;
- визначення соціальних і гендерних бар'єрів для працевлаштування та підприємницької активності ВПО в агросекторі;
- формування моделі політики інтеграції ВПО у розвиток аграрних громад на засадах сталості, самозайнятості та соціальної згуртованості.

Узагальнюючи вищезазначене, можна стверджувати, що головна наукова проблема полягає у відсутності системного підходу до вивчення впливу внутрішнього переміщення на агропродовольчий ринок України, що обмежує розробку ефективних інструментів державної політики у сфері сільського розвитку та підтримки ВПО в умовах війни й післявоєнного відновлення.

Постановка завдання. Мета статті полягає у виявленні соціально-економічного впливу діяльності внутрішньо переміщених осіб на

агропродовольчий ринок України з урахуванням регіональних особливостей, хвиль переміщення та можливостей інтеграції ВПО у сільськогосподарську діяльність, що досягається на основі оцінювання масштабів та динаміки внутрішнього переміщення в Україні у 2014–2021 рр. та після 2022 р.; дослідження просторового впливу переміщення на ринок праці в сільській виокремленні бар'єрів та потенційних можливостей для трудової участі та підприємництва ВПО в аграрному секторі економіки; опрацювання напрямів державної політики щодо інтеграції ВПО у розвиток аграрних громад.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В умовах повномасштабного вторгнення Україна пережила безпрецедентну хвилю внутрішнього переміщення населення, яка докорінно змінила соціально-економічний ландшафт країни. Особливо відчутними стали ці зміни в агропродовольчому секторі, де мільйони ВПО створили нові виклики та водночас відкрили простір для трансформацій. Переміщення населення істотно вплинуло на демографічну структуру сільських територій, змінило локальну трудову базу, посилило навантаження на інфраструктуру, переконструювало внутрішній попит і навіть вплинуло на просторову організацію виробництва та споживання аграрної продукції.

Після анексії Криму та з початком військових дій на сході України у 2014 р. в країні вперше постала проблема ВПО у масштабах, що потребували централізованої державної політики. За короткий проміжок часу понад півмільйона громадян залишили місця постійного проживання, і ця кількість зростала, досягаючи піку у 2016 р. – понад 1,78 млн осіб. Перший період активної міграції (2014–2016 рр.) пов'язаний з бойовими діями на Донбасі та необхідністю термінового переселення з небезпечних територій [8].

Надалі, у 2017–2021 рр., спостерігалось поступове зниження та відносна стабілізація кіль-

кості зареєстрованих ВПО на рівні 1,4–1,5 млн осіб, що пояснюється як частковим поверненням населення, так і втратами офіційної реєстрації внаслідок переїзду за кордон або інтеграції у приймаючі громади. Водночас на цей період припадає активізація державних програм допомоги та адаптації, що частково пом'якшило соціальну напругу.

Новий масштабний сплеск внутрішньої міграції в Україні зафіксовано у 2022 р., що безпосередньо пов'язано з початком повномасштабного вторгнення росії. У відповідь на загрозу життю, масові руйнування інфраструктури та тимчасову втрату контролю над окремими територіями, мільйони громадян були змушені терміново залишити свої домівки. Протягом кількох місяців кількість зареєстрованих ВПО стрімко зросла, перевищивши 4 млн осіб, що стало безпрецедентним викликом для системи державного управління, органів місцевого самоврядування, інфраструктури та приймаючих громад.

У наступні роки (2023–2024 рр.) динаміка переміщення змінилася: частина ВПО поступово повернулася у деокуповані регіони або остаточно інтегрувалася в нових місцях проживання, що зумовило деяке зниження офіційної чисельності переміщених осіб. Зазначений період умовної стабілізації супроводжувався адаптацією до нових умов, посиленням державної підтримки та розвитком локальних програм інтеграції. Однак у 2025 р. з новою хвилею загострення бойових дій відбулося чергове зростання кількості ВПО, чисельність яких досягла майже 4,6 млн осіб. Динаміка чисельності ВПО в Україні має хвилеподібний характер, у якому чітко виокремлюються періоди різкого зростання, умовної стабілізації та повторної ескалації (рис. 1).

Важливо простежити не лише кількісні зміни, а й стратегії адаптації та міграційної поведінки населення у відповідь на зміну воєнно-політичної

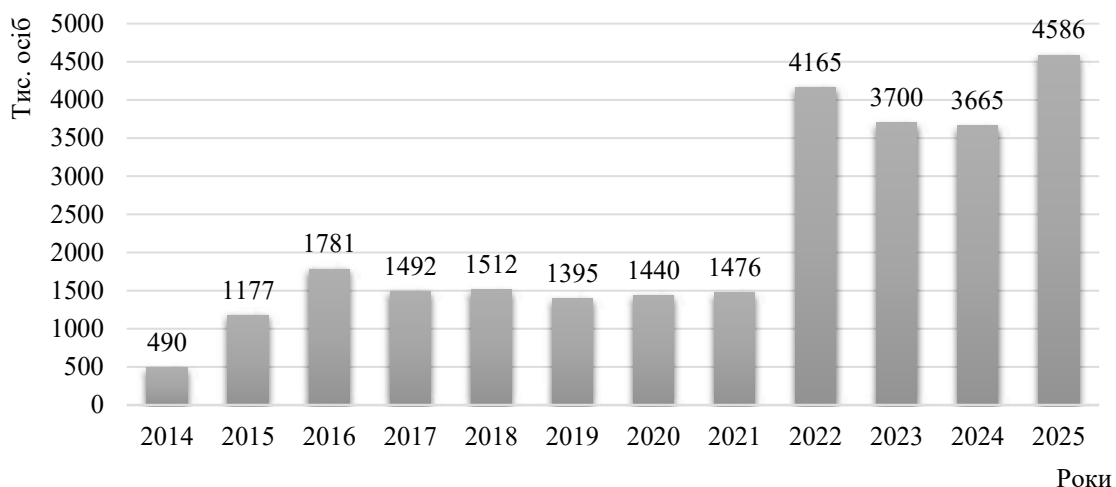

Рис. 1. Динаміка кількості внутрішньо переміщених осіб в Україні, 2014–2025 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [2, 4, 8], 2025 дані наведено на жовтень 2025 р.

ситуації в країні. Спостерігається постійне напруження в системі регіонального розміщення населення та потребу в довгостроковій державній політиці підтримки й інтеграції ВПО в соціально-економічне середовище приймаючих громад. Просторове розміщення ВПО в Україні демонструє значну концентрацію в окремих регіонах і типах населених пунктів, що безпосередньо впливає на навантаження на місцеві ресурси та формує умови для подальшої соціально-економічної інтеграції. Масове переміщення населення з початком повномасштабної війни у 2022 р. зумовило потребу у новому аналізі міграційних потоків і локалізації ВПО в межах різних територіальних одиниць.

Станом на жовтень 2025 р. найбільша кількість зареєстрованих ВПО спостерігається у відносно безпечних центральних, північних і частково західних областях країни. Згідно з оцінками МОМ, найбільшими приймальними регіонами стали:

- Дніпропетровська область – 465,3 тис. осіб;
- Харківська область – 507,4 тис. осіб;
- м. Київ – 429,3 тис. осіб;
- Київська область – 231,0 тис. осіб;
- Одеська область – 220,6 тис. осіб;
- Львівська область – 201,8 тис. осіб.

Суттєві приймальні потоки також зафіксовано в Полтавській області (183,6 тис. осіб), Миколаївській області (120,2 тис. осіб), Черкаській області (138,2 тис. осіб); Вінницькій області (142,7 тис. осіб) та Хмельницькій області (117,7 тис. осіб) [8]. Варто зазначити, що статус внутрішньо переміщеної особи можуть отримати люди в межах однієї області, якщо вони перемістились з населеного пункту, де ведуться активні бойові дії або житло було зруйноване чи непридатне для проживання, до іншого населеного пункту в межах однієї області. Найбільша кількість ВПО в межах однієї області в Донецькій, Харківській, Сумській областях.

З одного боку, поведінка ВПО переважно відповідає класичним міграційним моделям, згідно з якими переміщене населення, спричинене конфліктом, зазвичай тяжіє до столічних агломерацій або великих міст, що забезпечують вищий рівень безпеки, розвинену інфраструктуру, кращі умови для працевлаштування та доступ до житла [16]. У випадку України ця закономірність проявилася як після 2014 р., так і в період повномасштабної війни після 24 лютого 2022 року: найбільшою міграційною привабливістю для ВПО традиційно користуються Київ, Харків, Дніпро, Запоріжжя, Львів і Одеса [7, с. 16]. З іншого боку, проживання у великих містах потребує наявності певних заощаджень, оскільки оренда житла, переміщення громадським транспортом, придбання основних продуктів харчування та товарів має високу вартість, порівняно із сільськими територіями. Крім того, в умовах війни в Україні, люди

із регіонів, у яких велися активні бойові дії, тяжіють до більш спокійних умовно безпечних територій, тому часто обирають для переміщення сільську місцевість.

Аналіз розподілу переселенців за типами населених пунктів дає змогу оцінити їхній потенціал інтеграції в місцеву економіку та соціальну інфраструктуру. За результатами опитування МОМ (2024), 45 % переселенців проживають у великих містах, 26 % – у малих містах і селищах міського типу, 9 % – у передмістях, а 20 % – у сільській місцевості [8]. Попри меншу частку, саме сільські громади часто мають обмежені ресурси, що створює додаткові виклики для їхньої соціальної та економічної інтеграції. Водночас такі території стають критично важливими в контексті розвитку аграрного сектору та потребують державної уваги як простір для розміщення трудових резервів. Такий розподіл пояснюється низкою причин, великі міста приваблюють через розвинену інфраструктуру, доступ до медичних, освітніх і адміністративних послуг, більший вибір житла (як орендованого, так і тимчасового розміщення), а також наявність робочих місць. Водночас малі міста та сільські громади залишаються альтернативою завдяки нижчим цінам на житло, меншій щільності населення та наявності вільного житлового фонду, особливо в деокупованих районах.

Вибір місця проживання ВПО в Україні зумовлений низкою об'єктивних чинників, які мають різну вагу. Згідно з результатами раунду 20 Загального опитування МОМ DTM (5 лютого – 4 квітня 2025 року), найважливішими критеріями для переселенців були безпека та житлові умови (рис. 2).

Згідно результатів опитування, за умови що можна було обрати кілька факторів, 51 % респондентів визначили чинник безпеки як головний. Йдеться насамперед про віддаленість від активних бойових дій, відносну стабільність і прогнозованість ситуації в регіоні. Житлові умови обрали 36 % респондентів, виходячи з наявності можливостей для оренди чи тимчасового безоплатного розміщення. Інфраструктурна забезпеченість є пріоритетною для 29 % переселенців, які враховували доступ до медичних і освітніх послуг, адміністративної підтримки та транспорту. Можливості працевлаштування є актуальними для 24 % опитаних, для них важлива наявність роботи або перспективи заробітку як вирішального фактору інтеграції. Соціальна підтримка важлива для 18 % внутрішньо переміщених осіб у громадах, де активними були місцеві програми допомоги, волонтерські або релігійні ініціативи, що супроводжували переселенців на етапі адаптації [8].

Таким чином, безпека і житлові умови становлять понад 80 % мотивації ВПО, що чітко відображає класичні міграційні моделі та дозволяє спрямувати заходи підтримки переселенців.

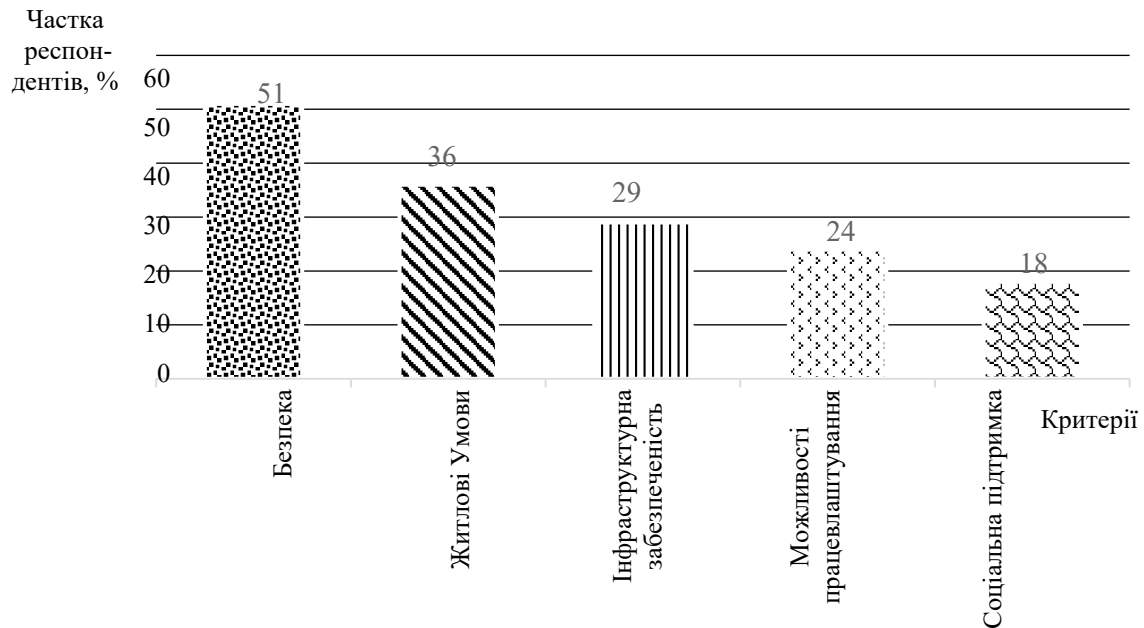

Рис. 2. Розподіл критеріїв щодо вибору місця проживання ВПО за результатами опитування MOM DTM (5 лютого – 4 квітня 2025 року)

Джерело: узагальнено авторами за даними [8]

Просторово-типологічна структура розміщення ВПО сформувала асиметрії в навантаженні між громадами, що зумовлює потребу в коригуванні місцевих політик, адаптації інфраструктури та врахуванні потреб нових мешканців. У ряді територіальних громад поява переселенців стала імпульсом до розвитку локального партнерства, соціального підприємництва, розширення соціальних сервісів і запуску нових ініціатив підтримки, зокрема в аграрних районах.

Особливої уваги потребують сільські громади, які, з одного боку, отримали шанс на демографічне оновлення й залучення додаткових трудових ресурсів, а з іншого – стикаються з обмеженою спроможністю систем освіти, охорони здоров'я та ринку праці. У цьому контексті необхідне цілеспрямоване формування державної й регіональної політики інтеграції ВПО до сільських територій – з урахуванням їхніх соціально-економічних потреб і потенціалу для розвитку агропродовольчого ринку.

ВПО внаслідок повномасштабного вторгнення стали одним з наймасштабніших соціальних викликів для України, що суттєво змінило структуру національного ринку праці, зокрема у сільських регіонах. Мільйони громадян, змушені залишити свої домівки, поповнили ряди потенційної робочої сили у приймаючих громадах, однак цей процес не супроводжувався пропорційним зростанням можливостей для їх працевлаштування. Сільська місцевість, яка і до війни страждала від демографічного спаду, нестачі кваліфікованих кадрів і низької економічної активності, виявилася неготовою до стрімкого збільшення кількості мешканців.

За даними МОП станом на 11.05.2022 р.), внаслідок російської воєнної агресії втрачено 4,8 млн робочих місць, або 30 % від загальної їх кількості до повномасштабної війни [8]. За даними Державного центру зайнятості, у 2024 р. найбільший дефіцит кадрів відбувався у сфері освіти – 25 тис. кваліфікованих кадрів, переробній промисловості – 9 тис. осіб, сфері розміщення і харчування – 3 тис. осіб, що зумовлено насамперед міграцією населення та призовом на військову службу. У цілому, основна нестача в кадрах відчувається у традиційних чоловічих сферах. Якщо до війни кількість безробітних жінок складала 55 %, то тепер цей показник знаходиться на рівні 81 % [4].

Особливо гостро проблема нестачі робочої сили проявляється у сільському господарстві – галузі, яка традиційно забезпечувала значну частку зайнятості в Україні та відіграє ключову роль у формуванні продовольчої безпеки держави. У зв'язку із воєнними діями, окупацією територій, руйнуванням інфраструктури, мінуванням полів та вимушеним переміщенням населення аграрний сектор зазнав суттєвих втрат як у виробничих потужностях, так і в кадровому потенціалі. За оцінками Міністерства аграрної політики та продовольства України, станом на 2024 р. понад 30 % сільськогосподарських угідь потребують розмінування або частково непридатні до використання [4].

Сільські громади, що були опорою для розвитку аграрного виробництва, нині стикаються з браком робочої сили, відтоком молоді та потребою у відновленні економічної активності на місцях. За даними Продовольчої та

сільськогосподарської організації ООН (FAO), понад 25 % дрібних фермерів у центральних та південних областях скоротили або тимчасово припинили діяльність у зв'язку із дефіцитом трудових ресурсів і збільшенням вартості матеріально-технічного забезпечення [17].

Втрата сезонних працівників, зменшення кількості фермерських господарств, порушення логістичних ланцюгів і підвищення витрат на виробництво призвели до зниження обсягів сільськогосподарської продукції, особливо у тваринницькій галузі та рослинництві в прифронтових регіонах. Водночас аграрії демонструють високий рівень адаптивності, активно впроваджуючи технологічні рішення, що компенсують дефіцит трудових ресурсів, зокрема автоматизацію виробничих процесів, використання дронів для моніторингу полів, цифрові системи управління фермою. Дані табл. 1 ілюструють динаміку основних показників сільського ринку праці в Україні за період 2010–2021 рр.

З наведених даних видно поступове скорочення кількості сільського населення, економічно активних осіб та зайнятих, а також стабільне зростання рівня безробіття, який у 2021 р. досяг 10,7 %. Такі показники свідчать про системну деградацію сільського ринку праці ще до початку повномасштабної війни, що створює несприятливе підґрунтя для інтеграції ВПО. Події останніх років лише посилили ці диспропорції, оскільки повномасштабна війна спричинила масштабні переміщення населення, руйнування виробничої та соціальної інфраструктури, що, відповідно, ускладнило ситуацію на ринку праці, особливо у сільських територіях.

За даними Міністерства соціальної політики України, станом на травень 2025 р. в Україні налічувалося понад 4,6 млн офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб, із яких приблизно 2 млн є працездатними. Проте лише 12 % з них повідомили про наявність стабільного джерела доходу за новим місцем проживання, а понад 30 % погоджуються на некваліфіковану або низькооплачувану роботу, яка не відповідає їхній освіті або попередньому професійному досвіду [8].

На цьому тлі особливої уваги заслуговує проблема неформальної зайнятості. За оцінками експертів, саме аграрні види економічної діяльності демонструють найвищі показники тіньової зайнятості: лише близько третини працівників у сільському господарстві працюють офіційно, решта – без трудових договорів, соціального захисту та доступу до державних програм підтримки. Особливо таке явище поширено серед сільського населення [6, с. 59]. Відтак, залучення ВПО до таких сегментів ринку праці не лише не гарантує стабільного доходу, але й поглиблює соціальну вразливість новоприбулих.

Окремого аналітичного розгляду вимагає гендерний вимір трудової інтеграції ВПО, оскільки у структурі їх переважають жінки – 59%, які нерідко опиняються в умовах подвоєного навантаження – як основні опікуни за дітьми чи іншими членами родини, і водночас як активні учасниці пошуку засобів до існування. Такий подвійний тиск ускладнюється відсутністю інфраструктурних передумов для поєднання родинних обов'язків із оплачуваною зайнятістю, зокрема нестачею доступних дошкільних установ, соціального транспорту або локальних сервісів підтримки в аграрних громадах. За таких умов жінки змушені або повністю виходити з ринку праці, або погоджуватися на низькооплачувану, нестабільну чи неофіційну роботу, яка не лише не забезпечує економічної стабільності, а й поглиблює їхню соціальну вразливість. Основні проблеми, з якими стикаються жінки на ринку праці, включають невідповідність умов праці потребам жінок-матерів, втрата кар'єри, обмежені можливості працевлаштування за професією та наявними навичками. Виявлено, що жінки-ВПО мають високу готовність адаптуватися до нових умов на ринку праці, оскільки погоджуються за потреби змінити професію або сферу діяльності. Досить високим є інтерес жінок-ВПО до відкриття власної справи як варіанту самореалізації та способу отримання доходів в економіці України [3].

Формальні канали працевлаштування також залишаються недостатньо ефективними. За даними аналітичного звіту «Зайнятість внут-

Таблиця 1

Зайнятість у сільській місцевості 2010–2021 рр.

Показник	Роки				
	2010	2014	2015	2020	2021
Сільське населення (постійне), тис. осіб	14438,1	14089,6	13256,2	12763,1	12628,8
Частка сільського населення, %	31,4	31,0	30,9	30,5	30,4
Економічно активне сільське населення у віці 15-70 років, тис. осіб	6967,70	5850,6	667,5	5504,8	5414,9
У т. ч.: зайняті	6474,20	5292,4	5134,2	4968,3	4835,5
безробітні	493,5	558,2	533,3	536,5	579,4
% безробітних	7,1	9,5	9,4	9,7	10,7

Джерело: побудовано автором на основі [4]

рішньо переміщених осіб» (2024 р.), хоча впродовж 2023 р. до центрів зайнятості щомісяця зверталось близько 4 тис. ВПО, вже у лютому 2024 р. цей показник досяг 11 тис., а в березні – 15 тис., що свідчить про зростаючу потребу в офіційній роботі. Проте з-поміж понад 2 млн працездатних осіб, лише 26,5 тис. мали статус безробітного та отримували допомогу. Такий розрив пояснюється як труднощами реєстрації, так і високим рівнем тіньової зайнятості або відсутністю відповідних вакансій у сільській місцевості [12].

Статистичні дані, отримані в результаті опитування роботодавців, проведеного Державною службою зайнятості у 2024 р., свідчать про низький рівень трудової інтеграції ВПО у формальний сектор економіки, зокрема, загальна частка ВПО серед працівників за всіма видами економічної діяльності становила лише 2,58 %, тоді як у сільському, лісовому та рибному господарствах – лише 1,43 % від загальної чисельності зайнятих [4]. Така частка в аграрному секторі є вкрай низькою з огляду на масштаби переміщення населення, що свідчить про обмежену доступність або неготовність аграрного ринку праці до ефективного включення ВПО у виробничі процеси.

Узагальнюючи результати аналізу, можна стверджувати, що ВПО не стали системним чинником оновлення сільського ринку праці. Попри зростання пропозиції робочої сили, приймаючи сільські громади продовжують стикатися з високим рівнем безробіття, поширеністю неформальної зайнятості та нестачею інституційних механізмів для професійної адаптації ВПО. Низька частка працевлаштованих переселенців у сільському господарстві свідчить про наявність глибших структурних бар'єрів, серед яких – професійна невідповідність, гендерні обмеження, відсутність доступу до ресурсів і слабкий рівень державної підтримки, що підкреслює необхідність розробки комплексних політик, орієнтованих не лише на підтримку ВПО, а й на модернізацію самого ринку праці у сільській місцевості, з урахуванням потенціалу агропродовольчого сектора як простору для трудової та економічної інтеграції.

Разом з тим, низькі показники офіційного працевлаштування ВПО у сільському господарстві не відображають загальний стан зайнятості в громадах. Після початку повномасштабної війни значна частина внутрішньо переміщених осіб опинилася у сільській місцевості, оскільки саме там було простіше знайти тимчасове житло та безпечніше середовище. Відсутність альтернативних джерел доходу, обмежений доступ до ринку праці та потреба в самозабезпеченні спонукали багатьох переселенців розвивати невеликі агропромислові ініціативи – від вирощування сільськогосподарських культур і тваринництва до перероблення

місцевої продукції. Отже, сільська місцевість стала не лише простором для проживання ВПО, а й базою для формування нових осередків підприємництва, що сприяють відновленню місцевої економіки, зайнятості та продовольчої безпеки країни.

Така внутрішня міграція змінила структуру зайнятості у сільській місцевості: зросла частка самозайнятих та осіб, залучених до сезонних або неформальних видів діяльності. Водночас місцеві громади стали ключовими партнерами у створенні нових робочих місць, розвитку кооперації та підтримці агростартапів. Завдяки програмам гуманітарної допомоги, мікрогрантам і міжнародним ініціативам переселенці отримали можливість започатковувати власні бізнеси, модернізувати фермерські господарства та підвищувати рівень продовольчої самодостатності територій. Таким чином, ВПО поступово інтегруються в соціально-економічну структуру села, надаючи новий імпульс розвитку агропромислового виробництва та відродженню українського села.

Урядові та міжнародні програми підтримки (зокрема, ЕРобота, Ukraine Emergency Response Programme, EU4Recovery) зосереджуються на відновленні потенціалу агросектору через грантове фінансування, створення нових можливостей для працевлаштування ВПО та стимулювання розвитку мікро- і малих агропідприємств. Такі заходи спрямовані не лише на економічну стабілізацію регіонів, а й на формування сучасної моделі сільського розвитку, орієнтованої на стійкість, інновації та соціальну інклюзію (табл. 2).

На основі дослідження основних напрямів діяльності благодійних і гуманітарних організацій можна зробити висновок про комплексну систему підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні, яка охоплює широкий спектр напрямів – від надання базової гуманітарної допомоги, медичних і психологічних послуг до відновлення житла, соціальної інтеграції та розвитку місцевих громад.

Особливе значення мають програми, орієнтовані на відновлення засобів для існування у сільській місцевості та підтримку ВПО, залучених до сільського господарства. Організації, такі як Welthungerhilfe, Caritas Ukraine, BRAVE Foundation, People in Need, Товариство Червоного Христа України, а також низка локальних ініціатив, надають гранти, насіння, обладнання, проводять тренінги з ведення агробізнесу й підтримують створення фермерських кооперативів. Завдяки цим проєктам внутрішньо переміщені особи отримують можливість відновити економічну самостійність, працевлаштуватися або започаткувати власну справу в аграрній сфері.

Такі ініціативи мають суттєвий мультиплікативний ефект для розвитку громад:

Таблиця 2

Благодійні організації, які працюють в Україні і допомагають постраждалим від війни

Назва благодійної організації	Посилання на сторінку в Інтернеті	Коротка характеристика
Товариство Червоного Хреста України	https://redcross.org.ua/	Гуманітарна допомога, медицина, кризові ситуації
Razom for Ukraine	https://razomforukraine.org/ua/homeua/	Медицина допомога, гуманітарна підтримка, освіта
Caritas Ukraine	https://caritas.ua/	Соціальні послуги, підтримка сімей, гуманітарна допомога
Caritas-Spes	https://caritas-spes.org/ua	Церковна місія, допомога ВПО, діти, гуманітарка
Voices of Children	https://voices.org.ua/en	Психологічна допомога дітям, соціальний захист
East SOS	https://east-sos.org/	Евакуація, гуманітарна підтримка, психологічна допомога
International Rescue Committee (IRC) in Ukraine	https://rescue.org/resource/mizhnarodniy-komitet-poryatunku-irc-v-ukraini	Підтримка переселенців, житло, правовий захист
GlobalGiving	https://globalgiving.org/together-for-ukraine/	Фінансування місцевих гуманітарних проєктів
Women's Peace and Humanitarian Fund	https://wphfund.org/countries/ukraine/	Підтримка НУО, гендерна рівність, гуманітарна сфера
BRAVE Foundation	https://bravetorebuild.in.ua/	Відновлення громад, сталий розвиток
Nova Ukraine	https://novaukraine.org/	Гуманітарна допомога, логістика, міжнародна підтримка
People in Need	https://ukraine.peopleinneed.net/en/ukraine	Їжа, притулок, підтримка постраждалих громад
Insulate Ukraine	https://www.insulate-ukraine.org/	Утеплення житла, допомога громадам
Liviy Bereh	https://liviy-bereh.org/	Ремонт житла у постраждалих регіонах
Welthungerhilfe	https://www.welthungerhilfe.org/	Відновлення засобів для існування, підвищення продовольчої безпеки, розвиток сільського господарства та боротьби зі зміною клімату

Джерело: узагальнено авторами за даними міжнародних благодійних організацій

- сприяють економічній активізації сільських територій,
- зміцнюють продовольчу безпеку на місцевому рівні,
- стимулюють створення нових робочих місць,
- формують соціальну згуртованість між місцевим населенням і ВПО.

Ефективність гуманітарної допомоги у сфері відновлення засобів до існування, зокрема виплата агрогрантів, найвища тоді, коли вона сприяє розвитку сільського господарства та переходить від короткострокової підтримки до сталого відновлення місцевої економіки, що є ключовою умовою для післявоєнного відродження українських громад.

Висновки. Внутрішнє переміщення стало структурним чинником трансформації сільського простору. Після 2022 р. ВПО суттєво змінили демографію та попит на послуги в громадах, загостривши навантаження на інфраструктуру, але водночас принісши новий трудовий

потенціал в інші регіони. Сільський ринок праці не встиг адаптуватися. Попри приріст пропозиції робочої сили, формальна зайнятість ВПО в аграрному секторі економіки залишається низькою; домінують сезонні та неформальні форми, що знижує продуктивність і фінансову стійкість громад.

Люди, які змушено виїхали із своїх територій, насамперед втратили свої соціальні та бізнес зв'язки. Основними бар'єрами інтеграції ВПО у нові для них громад є обмежений доступ до землі, фінансування, техніки, послуг догляду за дітьми, а також мінування земель і логістичні розриви. Серед ВПО переважають жінки і діти, що передбачає створення відповідної інфраструктури для зайнятості жінок з можливістю поєднання з материнством.

Вплив ВПО на агропродовольчий ринок досить відчутний завдяки реалізації грантових проєктів. Наприклад, участь внутрішньопереміщених осіб у проєктах та програмах відновлення засобів до існування, що фінансуються

міжнародними благодійними організаціями, суттєво стимулюють самозайнятість, переробку на місцях і кооперацію, що підвищує локальну продовольчу безпеку. Ефект від допомоги найбільший там, де є підтримка, яка поєднує грант на фінансування підприємницької діяльності, навчання, підтримку збуту, логістику, менторство, така синергія дає стійкіші результати, ніж разові виплати чи точкові поставки ресурсів. Важливим напрямом об'єднання ВПО й місцевих виробників є створення збутових та обслуговуючих кооперативів, що знімає бар'єри масштабу, зменшує транзакційні витрати та пришвидшує формалізацію зайнятості.

Отже, громади з активними партнерствами швидше перетворюють допомогу в розвиток. Узгоджена взаємодія органів місцевого самоврядування, бізнесу, закладів освіти і донорів сприяє створенню кластерів мікровиробництва, появи нових робочих місць, підвищенню рівня соціальної відповідальності і зміцненню згуртованості.

Напрями подальших наукових досліджень доцільно зосередити на поглибленому аналізі економічної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у сільські громади та розробленні механізмів, що забезпечують сталий розвиток агропродовольчого сектору в умовах поствоєнного відновлення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Азмук Н. А. Трансформація ринку праці в умовах війни: виклики та стратегії оновлення робочої сили. *Вісник економічних наук України*. 2022. № 1(42). С. 171–179. URL: <http://www.venu-journal.org/en/2022-1-42-22-2/>; DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).171-179](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).171-179) (дата звернення: 21.10.2025).
2. Внутрішньо переміщені особи. ДП «Інформ.-обчислюв. центр Мінсоцполітики України», 2025. URL: <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo>
3. Гуляєва Л. Вплив війни на зайнятість жінок-внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 51. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2486>; DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-33> (дата звернення: 21.10.2025).
4. Державна служба зайнятості України. URL: <https://www.dcz.gov.ua/stat/statsurvey> (дата звернення: 21.10.2025).
5. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 21.10.2025).
6. Ланченко Є., М. Михайлович, Тимошенко, В. Івченко. Розвиток ринку праці в аграрному секторі економіки України. Маріупольський державний університет (м. Київ), 2024.
7. Лібанова Е. М. Вимушене переселення з Донбасу: масштаби та виклики для України. *Вісник НАН України*. 2014. № 12. С. 15–24. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/visnyk/article/view/12536>; DOI: <http://doi.org/10.15407/visn2014.12.015> (дата звернення: 21.10.2025).
8. Міжнародна організація з міграції. URL: <https://dtm.iom.int/ukraine> (дата звернення: 21.10.2025).
9. Павлюк Т., Середницька Л. Соціальна підтримка та соціальні послуги внутрішньо переміщеним особам. *Економіка та суспільство*. 2023. № 50. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2370>; DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-17> (дата звернення: 21.10.2025).
10. Самойлик Ю. В., Жайворон Д. С. Агропродовольчий ринок: етапи та сучасні тенденції розвитку. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки*. 2024. № 3 (75). С. 114–121. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/economics/article/view/4410>; DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/75-15>. (дата звернення: 21.10.2025).
11. Самойлик Ю.В., Боровик Т.В., Вернигора М.В. Стратегія інноваційного розвитку агропродовольчого сектору економіки в умовах глобалізаційних загроз і викликів. *Вісник МАУП*. 2022. № 3. С. 34–45. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/economics/article/view/2227>; DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/66-3> (дата звернення: 21.10.2025).
12. Тимчасова спеціальна комісія Верховної Ради України з питань захисту майнових та немайнових прав внутрішньо переміщених та інших осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України. Зайнятість внутрішньо переміщених осіб: аналітичний звіт. Київ, 2024. 32 с.
13. Чалюк Ю. Глобальні соціально-економічні наслідки російсько-української війни. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1224>; DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-54> (дата звернення: 21.10.2025).
14. Швець І. Б., След О. М., Біленська М. М. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади в контексті сучасних соціально-культурних викликів. *Регіональна економіка*. 2021. № 4(102). С. 14–21. URL: <https://re.gov.ua/doi/re2021.04.014>; DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-4-2> (дата звернення: 21.10.2025).
15. Шумілін А. Особливості інформаційного забезпечення ринку праці у сільській місцевості. *Економіка та суспільство*. 2024. № 66. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4663>; DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-116> (дата звернення: 21.10.2025).
16. Havryliuk O. Spaces of internal displacement: Understanding the hidden urban geographies of armed conflict in Ukraine. *Moravian Geographical Reports*. 2022. Т. 30, № 1. С. 2–21. URL: <https://reference-global.com/article/10.2478/mgr-2022-0001>; DOI: <https://doi.org/10.2478/mgr-2022-0001> (дата звернення: 21.10.2025).
17. ILO Homepage. International Labour Organization. URL: <https://www.ilo.org/> (дата звернення: 21.10.2025).

REFERENCES:

1. Azmuk N. A. (2022) Transformatsiia rynku pratsi v umovakh viiny: vyklyky ta strategii onovlennia robochoi syly [Transformation of the labor market in wartime: challenges and workforce renewal strategies]. *Visnyk ekonomichnykh nauk Ukrainy*, no. 1(42), pp. 171–179. Available at: <http://www.venu-journal.org/en/2022-1-42-22-2/> (accessed 21 October 2025). DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).171-179](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).171-179)
2. Vnutrishnio peremishcheni osoby. DP "Informatsiino-obchysliuvalnyi tsentr Minsotspolityky Ukrainy" (2025) Dashboard VPO [Internally displaced persons dashboard]. Available at: <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo> (accessed 21 October 2025).
3. Huliaieva L. (2023) Vplyv viiny na zainiatist zhinok-vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini [Impact of the war on employment of internally displaced women in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 51. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2486> (accessed 21 October 2025). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-33>
4. Derzhavna sluzhba zainiatosti Ukrainy (2025) Statystychni dani sluzhby zainiatosti [Employment service statistical data]. Available at: <https://www.dcz.gov.ua/stat/statsurvey> (accessed 21 October 2025).
5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2025) Statystychna informatsiia Ukrainy [Statistical information of Ukraine]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 21 October 2025).
6. Lanchenko Ye., Mykhailovych M., Tymoshenko V., Ivchenko V. (2024) Rozvytok rynku pratsi v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy [Development of the labor market in the agricultural sector of Ukraine]. Mariupol State University, Kyiv. (in Ukrainian).
7. Libanova E. M. (2014) Vymushene pereselennia z Donbasu: masshtaby ta vyklyky dlia Ukrainy [Forced displacement from Donbas: scale and challenges for Ukraine]. *Visnyk NAN Ukrainy*, no. 12, pp. 15–24. Available at: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/visnyk/article/view/12536> (accessed 21 October 2025). DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2014.12.015>
8. Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii (2025) DTM Ukraine [International Organization for Migration – DTM]. Available at: <https://dtm.iom.int/ukraine> (accessed 21 October 2025).
9. Pavliuk T., Serednytska L. (2023) Sotsialna pidtrymka ta sotsialni posluhy vnutrishno peremishchenym osobam [Social support and social services for internally displaced persons]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 50. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2370> (accessed 21 October 2025). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-17>
10. Samoilyk Yu. V., Zhaivoron D. S. (2024) Ahroprodovolchyi rynek: etapy ta suchasni tendentsii rozvytku [Agri-food market: stages and current trends]. *Naukovi pratsi MAUP. Ekonomichni nauky*, no. 3(75), pp. 114–121. Available at: <https://journals.maup.com.ua/index.php/economics/article/view/4410> (accessed 21 October 2025). DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/75-15>
11. Samoilyk Yu. V., Borovyk T. V., Vernyhora M. V. (2022) Stratehiia innovatsiinoho rozvytku ahroprodovolchoho sektoru ekonomiky v umovakh hlobalizatsiinykh zahroz i vyklykiv [Strategy of innovative development of the agri-food sector under globalization challenges]. *Visnyk MAUP*, no. 3, pp. 34–45. Available at: <https://journals.maup.com.ua/index.php/economics/article/view/2227> (accessed 21 October 2025). DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/66-3>
12. Tymchasova spetsialna komisiia Verkhovnoi Rady Ukrainy (2024) Zainiatist vnutrishno peremishchenykh osib: analitychnyi zvit [Employment of internally displaced persons: analytical report]. Kyiv, 32 p.
13. Chaliuk Yu. (2022) Hlobalni sotsialno-ekonomichni naslidky rosiisko-ukrainskoi viiny [Global socio-economic consequences of the Russian-Ukrainian war]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 37. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1224> (accessed 21 October 2025). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-54>
14. Shvets I. B., Sled O. M., Bilenska M. M. (2021) Intehratsiia vnutrishno peremishchenykh osib u pryimaiuchi hromady v konteksti suchasnykh sotsialno-kulturnykh vyklykiv [Integration of internally displaced persons into host communities under modern socio-cultural challenges]. *Rehionalna ekonomika*, no. 4(102), pp. 14–21. Available at: <https://re.gov.ua/doi/re2021.04.014> (accessed 21 October 2025). DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-4-2>
15. Shumilin A. (2024) Osoblyvosti informatsiinoho zabezpechennia rynku pratsi u silskii mistsevisosti [Features of information support for the labor market in rural areas]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 66. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4663> (accessed 21 October 2025). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-116>
16. Havryliuk O. (2022) Spaces of internal displacement: Understanding the hidden urban geographies of armed conflict in Ukraine. *Moravian Geographical Reports*, vol. 30, no. 1, pp. 2–21. Available at: <https://reference-global.com/article/10.2478/mgr-2022-0001> (accessed 21 October 2025). DOI: <https://doi.org/10.2478/mgr-2022-0001>
17. International Labour Organization (2025) ILO Homepage. Available at: <https://www.ilo.org/> (accessed 21 October 2025).

Стаття надійшла: 25.10.2025

Стаття прийнята: 16.11.2025

Стаття опублікована: 28.11.2025